

Тетяна Гранчак,

д-р наук із соц. комунікацій, старш. наук. співроб.,
заввідділу політологічного аналізу СІАЗ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕКАМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена проблемним аспектам функціонування бібліотек у контексті реалізації державної інформаційної політики. Акцентовано увагу на специфіці участі національних бібліотек у формуванні національного інформаційного простору в умовах інформаційного протистояння. Здійснено порівняльний аналіз досвіду в цій сфері Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина та вітчизняних національних бібліотек.

Ключові слова: національна бібліотека, Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина, інформаційне протистояння, маніпулювання інформацією, національний інформаційний простір.

Полковник Є. Месснер, начальник штабу Лавра Корнілова і барона Петра Врангеля, викладач Вищих Військово-наукових курсів у Белграді, висунув концепцію, згідно з якою війни в майбутньому відбуватимуться не за нові території і ресурси, а за «душі народів», і будуть це бунтівні війни – «заколотні війни» («мятежные войны»).

У своїй книзі «Заколот – ім'я третьої всесвітньої» («Мятеж – имя третьей всемирной»), виданої в Буенос-Айресі в 1960 р. [7], Є. Месснер виклав основні постулати своєї теорії, згідно з якою «душа ворожої армії, душа ворожого народу стали найважливішими стратегічними об'єктами; мобілізація духу власного народу стала найважливішим завданням верховного стратега. Розплити дух ворога і вберегти від розтління свій дух – ось сенс боротьби» [6, с. 64].

Отже, за Є. Месснером, підґрунтям для військових суперечок слугуватимуть міжетнічні та суспільні конфлікти й дезінформація, що виводить їх у розряд психологічних війн, способами ведення яких є посилення напруження і пропагандистські заходи.

Справедливість зробленого в минулому столітті прогнозу підтверджується сьгоднішніми подіями в Україні, пов'язаними з масштабною

інформаційною війною, організованою проти нашої держави Росією. З огляду на інформаційне протистояння актуалізуються питання дослідження функціонування в контексті формування інформаційного простору держав таких інформаційних інституцій, як бібліотеки, діяльність яких напряду пов'язана з державною інформаційною політикою.

Питання участі бібліотечних інституцій як елементів інформаційної системи країни в реалізації завдань із захисту національної безпеки та національного інформаційного суверенітету в різних аспектах досліджувалося такими зарубіжними та вітчизняними науковцями, як Д. Старр, П. Беккер, Н. Б. Осаї-Уба, О. Онищенко, В. Горовий, Т. Гранчак, Ю. Половинчак, О. Ворошилов, Л. Чуприна та ін.¹⁰

Водночас потребує переосмислення відповідно до сучасних реалій ролі у процесах формування національного інформаційного простору в умовах інформаційного протистояння національних бібліотек, виокремлення яких у видовому багатоманітті бібліотечних структур стало наслідком процесу формування націй.

Отже, висвітлення ролі національних бібліотек у реалізації державної політики з формування національного інформаційного простору в контексті зміцнення інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету держави в умовах інформаційного протистояння і становить мету пропонованої статті.

З моменту своєї появи національні бібліотеки стають інформаційною основою та своєрідними символами державної незалежності і самобутності. Як новий інститут державності вони орієнтовані на здійснення функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті». Фонд національних бібліотек має бути максимально вичерпним, таким, що служив би, з одного боку, відображенням духовно-

¹⁰ Starr J. Libraries and national security: An historical review // *First Monday*. – Vol. 9, N 12–6. – December 2004. – Mode of access: <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1198/1118>; Becker Patti C. In time of war: When the nation is in crisis, America's libraries respond // *American Libraries*. – Vol. 34, N 5 (May). – 2003. – P. 54–57; Ossai-Ugbah Ngozi B. The Role of the Library and Librarians in Promoting National Security in Nigeria // *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. – Vol. 2, N 2. – July 2013. – P. 99–104. – Mode of access: <http://www.mcser.org/journal/index.php/ajis/article/viewFile/367/383>; Горовий В. Бібліотечна діяльність у контексті забезпечення інформаційного суверенітету // *Бібл. вісн.* – 2011. – № 1. – С. 3–7; Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація. – К., 2012. – 481 с.; Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – К.: НБУВ, 2011. – 160 с.

інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створював необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечував спадкоємність національної ідентичності. Фактично заснування національних бібліотек було обумовлене потребою забезпечення розвитку такого суб'єкта політики і політичної комунікації як нації. У цьому контексті національні бібліотеки стають соціальним інститутом, прямим завданням якого є забезпечення передачі наступним поколінням певної системи цінностей, зокрема цінності збереження і зміцнення національної незалежності і суверенітету [2, с. 105–106].

По суті розвиток національних бібліотек напряму пов'язаний з існуванням національної держави: формується державне утворення, засновується національна бібліотека, зникає держава – національна бібліотека як окремих вид інформаційної інституції з відповідними функціями трансформується в бібліотеку іншого виду (наукову, публічну тощо). Ілюстративним з цього погляду є приклад Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Бібліотека засновувалась за часів Української держави П. Скоропадського в 1918 р. як Національна бібліотека Української держави. Після встановлення на українських землях радянської влади, створення Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) в 1919 р. інституція змінила назву на «Всенародну бібліотеку України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві» (ВБУ) (що цілком логічно, враховуючи, що відповідно до радянської ідеології, основним суб'єктом політики повинна була стати не нація (включно з національною елітою), а народ (який, як відомо, мав складатись лише з двох класів – робітників та селян з невеличким прошарком інтелігенції). З набиранням обертів політичних репресій у СРСР і оформленням сталінського тоталітарного режиму з назви бібліотеки прибирається «Всенародна», що стало відображенням принципів змін у підходах влади до призначення бібліотеки – задоволення інформаційних потреб не української нації, або принаймні народу, а лише українського наукового сегмента, і з 1934 р. вона функціонує як Бібліотека Всеукраїнської Академії наук. Бібліотека змінювала назву, статус та напрями діяльності ще кілька разів і в різні часи іменувалась як Бібліотека Академії наук УРСР (1936–1948), Державна публічна бібліотека УРСР (1948–1965); Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР (1965–1988), Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР. І лише після здобуття незалежності України в 1996 р. бібліотеці указом Президента України повертається статус національної і дається назва – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Отже, виходячи із специфіки фондів національних бібліотек, їх варто розглядати як впливових суб'єктів забезпечення інформаційного суверенітету держави, які беруть участь у формуванні національного інформаційного простору, наповненні його інформацією, що сприяє консолідації нації та її розвитку. Вітчизняними національними бібліотеками, зокрема, готуються та видаються систематичні й бібліографічні покажчики, каталоги, путівники інформаційного та рекомендаційного характеру суспільно-політичної тематики, довідники, збірники документів і матеріалів, інформаційно-аналітичні огляди, збірники наукових праць тощо. Водночас інформаційний потенціал українських національних бібліотек на сьогодні все ще не достатньо враховується державою при вирішенні актуальних завдань функціонування інформаційної сфери.

Концептуальний підхід у сенсі активного залучення бібліотеки до здійснення державної інформаційної політики застосовано при заснуванні та визначенні основних завдань Президентської бібліотеки ім. Б. Н. Сльцина Російської Федерації.

Бібліотека розпочала свою роботу недавно – у 2009 р. Сьогодні вона – одна з трьох національних бібліотек Російської Федерації. Як зазначається на сайті бібліотеки, актуальність її створення була обумовлена необхідністю зміцнення в суспільній свідомості, перш за все серед молоді, ідей державності, громадянськості і патріотизму як основи національної самоідентифікації росіян.

Діяльність Президентської бібліотеки спрямована на формування єдиного інформаційного простору і має сприяти:

- повазі до вітчизняної історії та російської державності, популяризації діяльності інститутів державної влади і зміцненню їх зв'язку із суспільством;

- тісній взаємодії і співпраці державних органів, наукових колективів, ЗМІ, суспільних об'єднань, що займаються проблемами історії, теорії і практики російської державності;

- консолідації науково-дослідної і культурно-просвітницької діяльності в питаннях російської державності на основі громадянськості і патріотизму [8].

У 2014 р. на порталі Президентської бібліотеки було представлено 122 колекції електронних документів (для порівняння – 56 колекцій у 2011 р.). Серед найбільш значущих колекцій можна відзначити такі: «Державна влада», «Народ», «Правова держава в Росії. Історія і сучасність», «Зародження і діяльність державних установ в Росії», «Політика і влада», «Конституція – Основний Закон Російської Федерації».

Таким чином, Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина виступила як інформаційний центр, зусиллями якого було створено актуальний для зміцнення ідей російської державності комплексний інформаційний ресурс, широкий доступ до якого має сприяти підвищенню рівня політико-правової культури російських громадян, знання ними вітчизняних історичних традицій державного будівництва, зміцненню патріотичних почуттів.

Важливо, що, як зазначається на сайті бібліотеки, завдяки розгортанню мережі філіалів, портал бібліотеки функціонуватиме в перспективі як єдина ланка для бібліотечної системи країни, отже, інформаційні ресурси з фондів Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина матимуть загальнодоступний характер. Більше того, на сьогодні через організацію зарубіжних центрів доступу на базі представництв Росспівробітництва створений зусиллями Президентської бібліотеки інформаційний ресурс, який по суті є сегментом російського інформаційного простору, інтегрується в інформаційний простір інших держав. Як зазначається на сайті бібліотеки, такі зарубіжні центри відкриті в 16 країнах – Азербайджані (м. Баку), Білорусі (м. Мінськ), Киргизстані (м. Бішкек), Китаї (м. Пекін), Словенії (м. Любляна), Таджикистані (м. Душанбе), Фінляндії (м. Гельсінкі), Італії (м. Рим), Іспанії (м. Мадрид), Великобританії (м. Лондон), Республіці Молдова (м. Кишинів), Палестині (м. Віфлеєм), Казахстані (м. Астана), Україні (м. Київ), Лаосі (м. В'єнтьян), Угорщині (м. Будапешт).

Водночас, слід зауважити, що, вибудовуючи власну діяльність у руслі виховної концепції, бібліотека підпорядковує інформаційну функцію ідеологічній, що проявляється в специфіці комплектування та систематизації фондів, а також їх представлення широкому загалу.

Симптоматично в цьому контексті, що колекція Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина «Територія Росії», як вказується, містить значну кількість матеріалів про територію не лише сучасної Росії, а й сусідніх країн, які коли-небудь входили разом з Росією до однієї держави як у рамках Російської Імперії до 1917 р., так і в радянський час. Документи, що стосуються території Російської імперії, СРСР і сьогодношньої Росії, не будучи розведеними за різними підрубриками, усі разом представлені в розділі «Територія Росії в цілому» [17].

Таким чином користувач має розбиратися самостійно, які території на сьогодні входять до Російської Федерації, а які перебувають у складі інших держав. При цьому привертає увагу, що переважна більшість представлених матеріалів належить до дореволюційного періоду, а отже, відображає найбільшу площу держави за часи її існування (за

даними Вікіпедії, площа Російської імперії станом на 1866 р. становила 23 700 000 кв. км і включала Московське (м. Москва і Московська губернія), Варшавське (9 Привіслинських губерній), Київське, Подільське і Волинське (Київська, Подільська і Волинська губернії), Іркутське (Іркутська і Єнісейська губернія, Забайкальська і Якутська області), Приамурське (Амурська, Камчатська, Приморська і Сахалінська області), Степне (Акмолінська і Семипалатинська області), Туркестанське (Закаспійська, Самаркандська, Семиречинська, Сир-Дар'їнська і Ферганська області), Фінляндське (8 Фінляндських губерній) генерал-губернаторства. Для порівняння, площа РРФСР становила лише 17 075 тис. кв. км).

Лише дев'ять із 47 документів підрозділу стосуються післяреволюційного періоду, з яких п'ять створено після 2000 р. і мали б, за логікою, відобразити нинішній стан речей. Ці п'ять документів – відеофільми, з яких чотири – цикл науково-популярних фільмів у чотирьох частинах «Російська карта» («Русская карта») (авт., сцен. і реж.: І. Сидельников, СПб., 2001–2003, 2005 р.). Про спрямованість фільмів свідчить епізод першого з них, у якому, розповідаючи про розвал СРСР і початок незалежного самостійного існування Російської Федерації в рамках Союзу незалежних держав – підписання в Білорусі «Біловезької угоди», – автор фільму під акомпанемент тривожної музики, яка різко контрастує з бравурними мелодіями часів СРСР на початку стрічки, констатує: «Ось так одноментно відбулася подія, яку можна порівняти з природною катастрофою, але яка за своїми наслідками виявилася куди страшнішою» [15].

Виходячи з формулювання назви колекції – «Територія Росії» – усі території, матеріали стосовно яких вона представляє, користувачами колекції можуть трактуватись як територія Росії.

Фактично, можна говорити про використання бібліотекою технологій маніпулювання в інформаційному відображенні теми рубрики.

Інший приклад – інформування в розділі «Події» стосовно організації бібліотекою колекції книг, присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Шевченка. Розміщена на бібліотечному сайті новина мала сумнівний заголовок «Тарас Шевченко – син України, вихованець Росії» («Тарас Шевченко – сын Украины, воспитанник России»), адже стосовно твердження «вихованець Росії» є серйозні заперечення. Водночас така назва дала змогу «долучити» до величі таланту Кобзаря і Російську державу. У самому повідомленні йшлося: «До 200-річчя Тараса Шевченка, що відзначається 9 березня, Президентська бібліотека підготувала колекцію унікальних книг про життя видатного сина України, який

розкрив свій талант і здобув свободу в Росії» [16]. Утім, формулювання «розкрив свій талант і здобув свободу в Росії» погано узгоджується з тим фактом, що саме через російське законодавство Шевченко був від народження кріпаком і свободу здобув не завдяки Росії, а завдяки окремим прогресивним російським діячам, позиції яких на той момент не збігалися з офіційною державною позицією в питаннях кріпацтва. Важко також визначити, наскільки роки «солдатчини» Шевченка, які він пережив унаслідок звинувачення у справі кирило-мефодіївців у написанні «малоросійською мовою» віршів, які «могли посятися і внаслідок вкоренити думку про гадане блаженство часів Гетьманщини, про щастя повернути ці часи і про можливість Україні існувати у вигляді окремої держави» [3], сприяли «розкриттю» його таланту і осмисленню поетом переваг вільного життя.

У контексті широкого використання російською владою інформаційних технологій та інституцій для просування актуальних для російського суспільства політичних ідей цілком логічною для Президентської бібліотеки ім. Б. М. Сльцина стала систематизація навесні 2014 р. (у період анексії Криму Росією) актуальних матеріалів з історії Криму (1670 одиниць зберігання), здійснена, як ідеться на бібліотечному сайті, у рамках виконання завдання з формування електронного фонду з історії російської державності. Показовим також є «активне нарощування співробітництва з республікою [Крим. – Авт.] з урахуванням прийнятих народом Криму і вищим політичним керівництвом Росії рішень» [10]. Як ідеться в повідомленні, «сьогодні актуальним документом на порталі Президентської бібліотеки є договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів, підписаний 18 березня 2014 р.» [Там само].

Оперативно в просвітницьку роботу Президентської бібліотеки були включені бібліотеки Севастополя і Сімферополя, які почали отримувати матеріали із запланованих відеолекторіїв, конференцій, інших заходів. Науковим відділом бібліотеки для кримських колег був підготовлений список нормативно-правових документів, що стосуються бібліотечної справи, на які їм було слід звернути увагу для ефективної роботи. Також за допомогою Президентської бібліотеки планується заповнення дефіциту літератури з права, історії Росії, російської мови, якою останнім часом кримські бібліотеки практично не комплектувалися.

У найближчій перспективі передбачено надання кримським бібліотекам методичної допомоги та забезпечення технічних можливостей

їх підключення до ресурсів Президентської бібліотеки, розглянуто можливість відкриття електронних читальних залів Президентської бібліотеки на базі Севастопольської центральної міської бібліотеки Л. М. Толстого та бібліотеки Чорноморського вищого військово-морського ордену Червоної Зірки училища ім. П. С. Нахімова з доступом до ресурсів Президентської бібліотеки [Там само].

У планах бібліотеки – підписання угод про співпрацю з Чорноморським флотом, керівництвом Військово-історичного музею Чорноморського флоту, Морською бібліотекою ім. адмірала М. П. Лазарева, які передбачають створення на базі бібліотек віддалених електронних читальних залів з доступом до ресурсів Президентської бібліотеки. Їх відкриття в регіоні забезпечить доступ до загальнодержавного сховища документів з історії, теорії і практики російської державності, питань російської мови як державної мови Російської Федерації.

Крім того, Президентська бібліотека направила в школи Криму і Севастополя диски з документами з історії російської державності, серед яких – матеріали, присвячені 20-річчю Конституції Російської Федерації, історії російського конституціоналізму і державного будівництва [9].

Отже, зусиллями Президентської бібліотеки ім. Б. М. Сльцина інформація з кримської проблематики та стосовно подій у Криму в березні 2014 р. інтенсивно інтегрується в інформаційний простір російських бібліотек як сегмент інформації з питань російської державності, що сприяє додатковій суспільній легітиматії в громадській думці дій Росії на Кримському півострові.

З іншого боку бібліотека спрямовує зусилля на прискорення об'єднання інформаційного простору кримських бібліотек із загальноросійським і, таким чином, сприяє створенню додаткових механізмів інтеграції Криму в бібліотечно-інформаційну і суспільну системи Російської Федерації.

Що стосується вітчизняних національних бібліотек, то, на жаль, слід констатувати, що серед декларованих установами завдань у сфері формування національного інформаційного простору відсутні згадки про сприяння зміцненню національної самоідентичності, патріотизму, формуванню і збереженню історичної та національної пам'яті. В Україні у завданнях жодної національної бібліотеки не згадуються питання самоідентифікації, національної свідомості або хоча б, в узагальненому вигляді, сприяння розвитку українського народу, як про це, наприклад, ідеться у визначенні місії Бібліотеки Конгресу США: «Місією бібліотеки є підтримка Конгресу у виконанні ним своїх конституційних обов'язків

та сприяння подальшому прогресу знань і творчості **на благо американського народу** [виділення наше. – Авт.]» [18].

Із семи національних бібліотек України 11 відомості про цілі діяльності установ розташовано на сайтах лише трьох – Національної історичної бібліотеки України (НІБУ), Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника НАН України та Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького. При цьому в перших двох визначення пріоритетів у діяльності установ обумовлюється не стільки суспільними потребами, скільки специфікою фондів бібліотек та особливостями їх функціонування як інформаційних інституцій.

Так, метою Концепції розвитку НІБУ на період до 2015 р. визначається «утвердження модернізації НІБ України і на цій основі подальші якісні зміни у формуванні інформаційно-культурного простору [якого – глобального, національного? – і для чого – не зазначається. – Авт.] та обслуговуванні користувачів» [5].

Головним завданням діяльності НІБ України цим документом визначається «формування фондів історичного профілю, створення всеукраїнського депозитарію історичної літератури; забезпечення доступу до інформації незалежно від місця її знаходження і зберігання за рахунок онлайн-доступу до зовнішніх ресурсів; науково – дослідна робота і науково-методична допомога бібліотекам держави з питань бібліотечного краєзнавства» [Там само].

Подібна ситуація і з Львівською національною науковою бібліотекою України ім. В. Стефаника, на сайті якої зазначається, що «основні завдання Бібліотеки зумовлені напрямками її діяльності як національної науково-дослідної установи, державного зберігача унікальних рукописних і друкованих пам'яток української та світової книжкової культури, творів українського та зарубіжного мистецтва, інших документів на різноманітних носіях інформації, важливого інформаційно-аналітичного і освітнього центру» [12]. Водночас самі завдання залишаються невідомими широкій громадськості і професійному співтовариству.

У Загальних положеннях затвердженого розпорядженням Президії Національної академії наук України від 11 грудня 2009 р. за № 747 Статуті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського ідеться, що НБУВ

¹¹ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України, Національна парламентська бібліотека України, Національна історична бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького.

є «провідним культурним, освітнім, науково-інформаційним державним закладом, що здійснює функції науково-дослідного, методичного та координаційного центру з питань **бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства**, бере участь у розробленні державної політики **в галузі бібліотечної справи та її реалізації** [виділення наше. – Авт.]» (п. 2) та «задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури» (п. 3). Останнє, звісно, передбачає і потреби в зміцненні національної ідентичності, посиленні конкурентоспроможності української нації, її стабільного розвитку, чому, за логікою, має сприяти і виокремлений спеціально в Основних завданнях бібліотеки пріоритет: «формування національних баз даних рукописної, друкованої, електронної Україніки» (п. 16.3). Водночас, враховуючи статус бібліотеки, доречним було б акцентування в документі згаданих аспектів.

Більш конкретно в Статуті НБУВ виписані питання, пов'язані з функціонуванням у складі установи Фонду Президентів України, який, згідно з документом, «здійснює широке інформування громадськості про діяльність президентів України, формування у суспільній думці поваги до інституту президентства, особи Президента України як глави держави та символів державної і президентської влади» (п. 17.3) та Національної юридичної бібліотеки, серед завдань якої – «забезпечення правовою інформацією працівників органів державної влади, спеціалістів-правників, науковців, студентів, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій та поширення правових знань серед населення» (п. 17.5).

Найбільш комплексно представлені мета й завдання діяльності Одеської національної наукової бібліотеки (ОННБ) ім. М. Горького. Як виходить з витягу із статуту установи, «метою діяльності Бібліотеки є: сприяння реалізації прав громадян на знання, освіту, користування культурними досягненнями та загальнодоступність інформаційних ресурсів; наукове, інформаційне, методичне і організаційне забезпечення системи бібліотечного обслуговування користувачів; науково-інформаційне забезпечення сталого розвитку суспільства, сприяння розвитку національної й світової науки та культури; формування, збереження та організація використання документних ресурсів; участь у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України; сприяння науковій, науково-технічній, культурній, професійній, виробничій діяльності, підвищенню загальноосвітнього та фахового рівня користувачів; вивчення проблем й отримання нових наукових результатів та знань у галузі бібліотеко-

знавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, історії бібліотечної справи та історії книговидавництва; входження бібліотеки у світовий культурний та інформаційний простір» [1].

Як видно з наведеного уривка документа, серед завдань бібліотеки є сприяння процесу сталого розвитку суспільства, національній й світовій науці та культурі, входження бібліотеки у світовий інформаційний простір, участь у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України, утім, ці завдання, за винятком останнього, актуальні безвідносно до того, якого саме народу, якої саме країни та бібліотечної установи вони стосуються. Водночас бібліотека має статус національної, а тому, логічно, її діяльність мала б бути спрямованою, у першу чергу, на розвиток саме української нації, українського національного інформаційного простору – і не лише науково-інформаційного – та України.

Відсутність узгоджених з потребами зміцнення національного інформаційного суверенітету чітко окреслених концептуальних засад розвитку і організації діяльності окремих бібліотечних установ національного рівня стає на заваді налагодженню системної роботи цих інституцій з відповідного формування інформаційного простору, введення в широкий суспільний обіг інформації, яка сприяла б вихованню патріотичних почуттів, поваги до Української держави, її історії та державних символів, зміцненню національної самосвідомості тощо, а також ускладнює корпоративну взаємодію між окремими бібліотеками в цій царині.

Значною мірою така ситуація обумовлюється відсутністю бачення на державному рівні місця бібліотечних інституцій у системі організації інформаційної безпеки України та зміцненні її національного інформаційного суверенітету.

На сьогодні досі не прийнято закону, який би визначав концепцію державної інформаційної політики України. Відповідно, у країні не існує єдиного плану, єдиної державної позиції чи стратегії розвитку інформаційної галузі, а отже, і ролі окремих інформаційних інституцій у забезпеченні інформаційної безпеки.

Протягом 2002–2010 рр. було три спроби ухвалення концепції державної інформаційної політики – 2002, 2009 та 2010 р. 11 січня 2011 р. черговий проект концепції прийняли в першому читанні за основу закону і направили на доопрацювання Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації [14].

У підписаній Президентом у липні 2009 р. Доктрині інформаційної безпеки України серед заходів, яких має вживати держава для забезпе-

чення інформаційної безпеки, зазначається «формування та реалізація державної політики національного, духовного та культурного відродження, яка відповідає інтересам Українського народу і визначає чіткі критерії і пріоритети формування інформаційної політики в соціальній сфері». Утім, так само, як і у випадку державної інформаційної політики, концепції «державної політики національного, духовного та культурного відродження» наразі не розроблено [13].

Не виписані питання участі бібліотек, і в першу чергу національних, у забезпеченні інформаційної безпеки і зміцненні національного інформаційного суверенітету і в нинішній редакції Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [11], у якому головним завданням бібліотек визначається «забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки». Бібліотечна справа згаданим Законом визначається як «галузь інформаційної, культурної та освітньої діяльності суспільства, спрямована на створення і розвиток мережі бібліотек, формування, опрацювання, упорядкування та зберігання бібліотечних фондів, організацію бібліотечного, інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів бібліотеки, підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у галузі бібліотечної справи, наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотечної діяльності». Отже, як бачимо, уся бібліотечна справа спрямована на розвиток самих бібліотек та їх фондів і обслуговування користувачів. Утім, можна припустити, що і розвиток бібліотечної мережі, і розширення фонду бібліотек, і навіть обслуговування ними користувачів повинні мати якусь мету вищого щабля. Наприклад, формування та забезпечення ефективного функціонування національного інформаційного простору як однієї із засад існування й розвитку національної спільноти і держави.

У підсумку виникає ситуація, коли напрями діяльності національних бібліотек та їх участь у вирішенні завдань, спрямованих на зміцнення національного інформаційного суверенітету, визначаються, переважно, баченням керівників самої бібліотеки, а заходи, що реалізуються в цьому аспекті, втрачають комплексність і набувають епізодичного характеру.

Певною мірою компенсаторним інструментом, виробленим самим вітчизняним бібліотечним співтовариством, у цьому контексті можна вважати затверджений конференцією Української бібліотечної асоціації 26 листопада 2013 р. Кодекс етики бібліотекаря, у якому наголошується, зокрема, на необхідності дотримання бібліотеками у своїй діяльності таких підходів та принципів:

1) у сфері доступу до інформації – принципів інтелектуальної й інформаційної свободи; протистояння спробам цензурувати читання, формування фондів бібліотек, надання доступу до інформації; повага людської гідності і реалізація права особи на отримання інформації; створення умов для рівноправного, вільного та комфортного доступу користувачів до інформаційних ресурсів відповідно до міжнародних стандартів доступності;

2) стосовно відповідальності щодо особистості й суспільства – дотримання загальнолюдських принципів моралі, гуманізму, плюралізму думок, поваги до особистості як вищої цінності суспільства, незалежно від її соціального стану, віросповідання, національності, статі, віку, політичних поглядів тощо; **збереження та поповнення духовних цінностей народу України** [виділення наше. – Авт.], сприяння розвитку національних культур; сприяння покращанню добробуту, соціальному, культурному та економічному процвітанню особи та суспільства; співпраця з усіма організаціями, установами, об'єднаннями й окремими особами, які зацікавлені в розбудові бібліотечної справи в Україні і в забезпеченні вільного і рівноправного доступу до інформації, до бібліотечних матеріалів і ресурсів;

3) у сфері приватності, таємниці та прозорості – дбання про захист персональних даних користувачів і партнерів бібліотек; захист інформації про коло читання та інтереси користувачів, забезпечення конфіденційності бібліотечно-інформаційного обслуговування;

4) у сфері відкритого доступу та інтелектуальної власності – використання всіх можливостей для надання користувачам бібліотек якнайширшого доступу до інформації та ідей у будь-якому форматі; прагнення надавати справедливий, оперативний, економний та ефективний доступ до інформації; визнання інтелектуальної власності авторів та інших творців, прагнення до забезпечення дотримання їхніх прав; заохочення уряду запроваджувати такі закони інтелектуальної власності, що забезпечують баланс між інтересами власників прав, окремими особами й такими інституціями, як бібліотеки;

5) щодо нейтральності, особистої чесності і професійних навичок – моральна відповідальність за оперативність, повноту і об'єктивність інформації, що надається в процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування; дотримання нейтральності й неупередженої позиції щодо збирання та організації доступу до інформації й надання послуг, розмежування професійних обов'язків і власних інтересів, прагнення до того, щоб особисті переконання не заважали вільному доступові користувача

до інформації; неприпустимість одержання особистої вигоди за рахунок читачів, колег, бібліотеки, протидія корупції, яка впливає на бібліотечну справу, зокрема у постачанні та забезпеченні бібліотечними матеріалами і ресурсами, призначенні на бібліотечні посади та адмініструванні бібліотечних контрактів і фінансів [4].

Бібліотеки збирають і зберігають суспільно значущу інформацію, яка відображає інтелектуальні й духовні надбання певної спільності, та забезпечують до них широкий доступ, що створює умови для перетину інформаційних просторів різних національних спільнот та функціонуванню глобального інформаційного простору як надбання й інформаційної бази розвитку людської спільності. Водночас для кожної окремої нації сукупні фонди національних бібліотек – це сховища національної духовної спадщини народу та інформаційне джерело його подальшого поступу. Серед функцій бібліотек – збирання, збереження, дослідження та популяризація культурно-історичних і природничо-наукових цінностей, зафіксованих у документному вигляді.

Фонди бібліотек відкриті широкому читачеві, а бібліотечні працівники володіють необхідним методико-технологічним інструментарієм для пошуку, оцінки, відбору, збереження, систематизації, інформаційно-аналітичного опрацювання та подальшого поширення інформації, якої потребує суспільний розвиток.

Тому логічно, що саме фонди національних бібліотек як сховища документованої національної пам'яті мають стати тим інформаційним ядром, навколо якого вибудовуватиметься інформаційна безпека держави.

Список використаних джерел

1. Витяг із статуту Одеської Національної ордена Дружби народів наукової бібліотеки імені М. Горького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://odnb.odessa.ua/doc_file/DKB/dkb_vityag.pdf). – Назва з екрана.

2. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія [Електронний ресурс] / Тетяна Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 184 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/images/nauk-mon/k2014.pdf>. – Назва з екрана.

3. Доповідь О. Ф. Орлова Миколі І Про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства і пропозиції щодо покарання його членів [Електронний ресурс] / Витяг зі справи М. І. Гулака № 69, 1847 р. травня 26 // Ізборник. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/kmt03.htm>. – Назва з екрана.

4. Кодекс етики бібліотекаря УБА [Електронний ресурс] // Творчість та інновації в українських бібліотеках. Інформаційно-просвітницький блог для бібліотекарів. – 2013. – 29.11. – Режим доступу: <http://libinnovate.wordpress.com/2013/11/29/кодекс-етики-бібліотекаря-уба/>. – Назва з екрана.

5. Концепція розвитку Державного закладу «Національна історична бібліотека України» на період до 2015 року [Електронний ресурс] // Національна історична бібліотека України. – Режим доступу: http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_wrapper&Itemid=1588. – Назва з екрана.

6. *Месснер Е.* Измерения войны [Електронний ресурс] / Е. Месснер // Хочешь мира, победы мятежевойну! Творческое наследие Е. Э. Месснера. – М. : Военный университет ; Русский путь, 2005. – 696 с. – (Российский военный сборник). – Режим доступа: http://militera.lib.ru/science/0/pdf/messner_ea01.pdf. – Загл. с екрана.

7. *Месснер Е.* Мятеж – имя третьей всемирной [Текст] / Е. Месснер. – Буэнос-Айрес, 1960. – 111 с.

8. О библиотеке [Електронний ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prlib.ru/Pages/about.aspx>. – Загл. с екрана.

9. Президентская библиотека развивает сотрудничество с Крымом [Електронний ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=819>. – Загл. с екрана.

10. Президентская библиотека раскрывает героическую историю [Електронний ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=786>. – Загл. с екрана.

11. Про бібліотеки і бібліотечну справу Закон України [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради України, 1995, № 7, ст. 45. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

12. Про бібліотеку [Електронний ресурс] // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. – Режим доступу: <http://www.lsl.lviv.ua/>. – Назва з екрана.

13. Про Доктрину інформаційної безпеки України [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 514/2009 від 8 лип. 2009 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>. – Назва з екрана.

14. Про прийняття за основу проекту Закону України про Концепцію

державної інформаційної політики [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України № 2897-17 від 11 січ. 2011 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2897-17>. – Назва з екрана.

15. Русская карта : [цикл научно-популярных фильмов : в 4 частях] [Электронный ресурс] / М-во культуры России и киностудия Леннаучфильм ; авт. сценария: Иван Сидельников, Валентина Гуркаленко ; реж.: Иван Сидельников ; оператор: Александр Якубовский ; продюсер: Татьяна Маслина. – [Санкт-Петербург] : Леннаучфильм, 2001–2005. – Фильм 1 / авт. сценария и реж.: Иван Сидельников. – Электрон. дан. (1 видеофайл: 323 Мбайтов). – 2001. – Продолжительность: 25 мин 56 с. – Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=V_96sEAInX4. – хв. 5.09–5.19.

16. Тарас Шевченко – сын Украины, воспитанник России [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prilib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=769>. – Загл. с экрана.

17. Территория России в целом [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: http://www.prilib.ru/Pages/terr2010_1-1.aspx. – Загл. с экрана.

18. About the Library [Electronic resource] // Library of Congress. – Mode of access: <http://www.loc.gov/about/>. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2014.

Tetiana Granchak,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE FORMATION BY LIBRARIES OF NATIONAL INFORMATION SPACE IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL INFORMATION POLICY

The article is devoted to the problematic aspects of the functioning of libraries in the context of the national information policy. The attention is focused on the specific involvement of national libraries in the formation of the national information space in the state of information confrontation. The comparative analysis of the experience in this field of Boris Yeltsin Presidential Library and the Ukrainian national libraries was done.

Keywords: National Library, Boris Yeltsin Presidential Library, informational confrontation, manipulation of information, national information space.

Татьяна Гранчак,

д-р наук по соц. коммуникациям, ст. науч. сотр., зав. отделом
политологического анализа «СІАЗ» Национальной библиотеки Украины
имени В. И. Вернадского

ФОРМИРОВАНИЕ БИБЛИОТЕКАМИ НАЦИОНАЛЬНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ

Статья посвящена проблемным аспектам функционирования библиотек в контексте реализации государственной информационной политики. Акцентируется внимание на специфике участия национальных библиотек в формировании национального информационного пространства в условиях информационного противостояния. Осуществлен сравнительный анализ опыта в этой сфере Президентской библиотеки им. Б. Н. Ельцина и отечественных национальных библиотек.

Ключевые слова: национальная библиотека, Президентская библиотека им. Б. Н. Ельцина, информационное противостояние, манипулирование информацией, национальное информационное пространство.